

ΡΟΜΠΙ ΓΟΥΕΪΣΜΑΝ
ΣΟΥΖΑΝ ΜΑΚΚΛΙΛΛΑΝΤ

Το αγόρι από το Μπούχενβαρντ

Η ΑΛΗΘΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΝΟΣ ΠΑΙΔΙΟΥ ΠΟΥ
ΕΠΕΖΗΣΕ ΑΠΟ ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Γιώργος Κ. Παναγιωτάκης
Καρολίνα Μιζάν

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

**ΤΟ ΑΓΟΡΙ ΑΠΟ
ΤΟ ΜΠΟΥΧΕΝΒΑΛΝΤ**

ΤΟ ΑΓΟΡΙ ΑΠΟ ΤΟ ΜΠΟΥΧΕΝΒΑΛΤ

Η ΑΛΗΘΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΝΟΣ ΠΑΙΔΙΟΥ
ΠΟΥ ΕΠΕΖΗΣΕ ΑΠΟ ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ

ΡΟΜΠΙ ΓΟΥΕΪΣΜΑΝ
με τη Σούζαν ΜακΚλίλλαντ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Γιώργος Παναγιωτάκης
Καρολίνα Μιζάν

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδειάς του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Βιογραφίες-Ντοκουμέντα

Ρόμπι Γουέισμαν, Σούζαν ΜακΚλίλλαντ, *Το αγόρι από το Μπούχενβαλντ*

Robbie Waisman, Susan McClelland, *Boy from Buchenwald*

Μετάφραση: Γιώργος Παναγιωτάκης, Καρολίνα Μιζάν

Διόρθωση: Ελένη Δραγώνα, Ελένη Μαρτζούκου

Σελιδοποίηση: Αλέξιος Δ. Μάστορης

Copyright® για το κείμενο Robbie Waisman & Susan McClelland, 2021

Copyright® για την ελληνική γλώσσα Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ

(Εκδόσεις Πατάκη), 2021

Πρώτη έκδοση στην αγγλική γλώσσα από την Bloomsbury Children's
Books, Μάιος 2021

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη,

Αθήνα, Νοέμβριος 2021

KET Γ818 ΚΕΠ 624/21 ISBN 978-960-16-9206-7

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ**

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665 – ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ),

570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15 – ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

Στην Γκλόρια Γουέισμαν,
την παντοτινή αγάπη της ζωής μου.
Και στην οικογένειά μου που αφανίστηκε
από τους ναζί.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	13
Κεφάλαιο 1	22
Κεφάλαιο 2	29
Κεφάλαιο 3	37
Κεφάλαιο 4	45
Κεφάλαιο 5	61
Κεφάλαιο 6	71
Κεφάλαιο 7	78
Κεφάλαιο 8	89
Κεφάλαιο 9	99
Κεφάλαιο 10	115
Κεφάλαιο 11	129
Κεφάλαιο 12	143
Κεφάλαιο 13	151
Κεφάλαιο 14	163
Κεφάλαιο 15	173
Κεφάλαιο 16	186
Κεφάλαιο 17	199
Κεφάλαιο 18	210
Κεφάλαιο 19	217
Κεφάλαιο 20	232

Κεφάλαιο 21	241
Κεφάλαιο 22	251
Κεφάλαιο 23	267
Επίλογος	271
Σχετικά με την OSE	275
Χρονολόγιο	279
Ευχαριστίες	287

**ΤΟ ΑΓΟΡΙ ΑΠΟ
ΤΟ ΜΠΟΥΧΕΝΒΑΛΝΤ**

Μία από τις πρώτες φωτογραφίες του Ρόμεκ Βάισμαν, έπειτα από την απελευθέρωσή του από το στρατόπεδο συγκέντρωσης του Μπούχενβαλντ. Τραβήχτηκε στο Εκουί της Γαλλίας, κάποια στιγμή μέσα στον Ιούλιο του 1945.

Μερικά από τα Αγόρια του Μπούχενβαλντ στη Γαλλία. Ο Ρόμεκ είναι ο πρώτος από δεξιά στη δεύτερη σειρά. Δίπλα του στέκεται ο Αμπράμ (Αμπε) Τσάπνικ, με τον οποίο αγκαλιάζονται από τους ώμους.

Πρόλογος

«Μόλις ανέφερα το όνομά της, ο παλιός πόνος επέστρεψε. Να την ξεχάσω, μου λες. Πώς, όμως, ξεχνιέται ένας άνθρωπος που ζει και ανασαίνει;»

– Σόλεμ Αλεχέμ

Δεν έχω ξεχάσει τις ρίζες μου.

Το Σκαρζίσκο-Καμιέννα βρίσκεται στο κέντρο της Πολωνίας και λίγο νότια, πάνω στην κοιλάδα του ποταμού Καμιέννα. Αν σχεδιάσεις έναν κύκλο που στην περιμέτρώ του θα έχει τη Βαρσοβία, το Λιούμπλιν, την Κρακοβία και το Λοτζ, το Σκαρζίσκο-Καμιέννα πέφτει σχεδόν στο κέντρο. Αυτός ήταν και ο λόγος που χτίστηκε. Αρχικά ήταν λίγα μόλις σπίτια, γύρω από τον σιδηροδρομικό κόμβο που ένωνε τις τέσσερις αυτές μεγάλες πόλεις. Αν και σχετικά μικρό, ήταν γνωστό χάρη στα εργοστάσιά του, τα περισσότερα από τα οποία έφτιαχναν όπλα και πυρομαχικά. Δεκαεννέα χιλιάδες άνθρωποι ζούσαν το 1939 στο Σκαρζίσκο-Καμιέννα, και απ' αυτούς οι τέσσερις χιλιάδες δούλευαν στα εργοστάσια. Το *Państwowe Wytwórnie Uzbrojenia Fabryka Amunicji*, δηλαδή η Εθνική Βιομηχανία Παραγωγής Πολεμικού Υλικού, προμήθευε με όπλα τον πολωνικό στρατό. Όταν οι ναζί, τον Σεπτέμβριο του 1939, κατέλαβαν την Πολωνία, έδωσαν το εργοστάσιο σε έναν Γερμανό βιομήχανο, ο οποίος το μετονό-

μασε σε *Hugo Schneider Aktiengesellschaft** ή αλλιώς HASAG. Πολύ σύντομα, οι περισσότεροι Πολωνοί εργάτες απολύθηκαν και στη θέση τους οι Γερμανοί έφεραν Εβραίους, αναγκάζοντάς τους να κατασκευάζουν όπλα και πυρομαχικά για τη Βέρμαχτ δίχως να πληρώνονται.

Οι Εβραίοι ζούσαν στην Πολωνία για περισσότερα από χίλια χρόνια. Περίοδοι σχετικής ελευθερίας διαδέχονταν περιόδους διωγμών. Όταν άρχισε ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος, η Πολωνία ήταν η χώρα με τον μεγαλύτερο εβραϊκό πληθυσμό στον κόσμο.

Στο Σκαρζίσκο-Καμιέννα ήμασταν κάπου δυόμισι χιλιάδες Εβραίοι. Ήταν η κοινότητά μας, το στετλ μας, όπως το λέγαμε. Υπήρχαν πολλά στετλ σε ολόκληρη τη χώρα. Πάνω από τρία εκατομμύρια Εβραίοι ζούσαν στην Πολωνία, οι περισσότεροι από αυτούς στη Βαρσοβία.

Όταν στις αρχές της δεκαετίας του 1920 ο μπαμπάς αγόρασε το σπίτι μας στη *Maya Tziewo* –στην οδό 3ης Μαΐου, δηλαδή–, οι Εβραίοι ήταν σχετικά αποδεκτοί από τους υπόλοιπους Πολωνούς και συμβίωναν ειρηνικά μαζί τους. Τη χώρα κυβερνούσε ο Γιόζεφ Πιλσούντσκι, ο οποίος μας είχε παραχωρήσει πολλά δικαιώματα. Οι Εβραίοι μπορούσαν να κατέχουν γη και επιχειρήσεις, να πολιτεύονται, να γίνονται στρατιωτικοί, ακόμη και καθηγητές στα πανεπιστήμια. Τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, το Σκαρζίσκο-Καμιέννα γνώρισε μεγάλη οικονομική άνθηση, κι έτσι προσέλκυσε πολλούς μετανάστες εβραϊκής καταγωγής. Ένας απ' αυτούς ήταν και ο μπαμπάς, ο οποίος ήρθε από τη Ρωσία. Η πρώτη συναγωγή της πόλης χτίστηκε το 1910. Λίγα χρόνια αργότερα δημιουργήθηκε το εβραϊκό νεκροταφείο. Το 1930, όμως, ο Πιλσούντσκι πέθανε, και από τότε όλα άλλαξαν.

Ελάχιστα από τα παραπάνω γνώριζα όταν ζούσα στην

* Μετοχική Εταιρεία Χούγκο Σνάιντερ (γερμανικά στο πρωτότυπο). (Σ.τ.Μ.)

Πολωνία. Για εμένα, το Σκαρζίσκο-Καμιέννα ήταν τα δάση, το κελήθισμα των πουλιών και το αεράκι που έφερνε μαζί του τη μυρωδιά της καμινάδας μας. Μια μυρωδιά από μπορς και μοσχαρίσια μπριζόλα και τα άλλα φαγητά της μαμάς, που σου γέμιζε την ψυχή με θαλπωρή.

Ο μπαμπάς είχε εμποροραφείο. Κατά κύριο λόγο έφτιαχνε καπέλα, εκείνα τα μαύρα τα ολοστρόγγυλα με τη γούνα που λέγονταν στρέιμελ και τα φορούσαν μόνο οι Εβραίοι. Έφτιαχνε, όμως, και κανονικά καπέλα, της πόλης, όπως τα λέγαμε, μα και κουστούμια.

Τον έλεγαν Χιλ. Είχε πλατύ πρόσωπο και γεροδεμένους ώμους και ήταν ψηλός, πάνω από ένα ογδόντα πέντε. Το ίδιο μεγαλόσωμα ήταν τα δύο μεγαλύτερα αδέρφια μου, ο Χάιμ, που το 1939 ήταν είκοσι δύο χρόνων, και ο Μοΐσε, που ήταν δεκαεπτά. Τα άλλα δύο αγόρια της οικογένειας, ο δεκαπεντάχρονος Μότελ και ο δωδεκάχρονος Αμπράμ, τους ακολουθούσαν κατά πόδας στο ύψος. Υπήρχε και ένα κορίτσι, η αδερφή μου η Ραχέλλα, που όλοι τη φωνάζαμε Λέα. Ήταν οκτώ χρόνια μεγαλύτερή μου.

Αν και επιβλητικός στην όψη, ο μπαμπάς είχε φωνή γλυκιά. Όλοι τον αγαπούσαν. Οι πρεσβύτεροι της πόλης, μα και οι ξένοι επισκέπτες, έρχονταν να τον ακούσουν να φέλνει χωρία από την Τορά* και να αφηγείται τις ιστορίες του Γαλατά Τέβιε.** Συχνά του ζητούσαν συμβουλές, πάνω σε ζητήματα πολιτικά, θρησκευτικά και φιλοσοφικά.

Πάνω από καθετί στον κόσμο, ο μπαμπάς αγαπούσε τη μαμά. Ρίφκα την έλεγαν. Της κρατούσε πάντα το χέρι όταν κάναμε περίπατο στην όχθη του ποταμού. Τα καλοκαίρια

* Τορά ή Πεντάτεχος λέγονται τα πέντε πρώτα βιβλία της εβραϊκής Βίβλου – της χριστιανικής Παλαιάς Διαθήκης. (Σ.τ.Μ.)

** Ο Τέβιε είναι ο κεντρικός ήρωας μιας σειράς διηγημάτων του Σόλεμ Αλεχέμ. Σε ένα από αυτά βασίζεται το γνωστό μιούζικαλ Ο βιολιστής στη στέγη. (Σ.τ.Μ.)

εγώ έτρεχα τριγύρω πασχίζοντας πότε να πιάσω πεταλούδες και πότε να κάνω τα βότσαλα να αναπηδήσουν στην επιφάνεια του νερού. Και τους χειμώνες, ενώ έκανα πατινάζ στο παγωμένο ποτάμι, σήκωνα τα μάτια και έβλεπα τη μαμά και τον μπαμπά πάλι πιασμένους από το χέρι, πάλι να βαδίζουν, αυτή τη φορά, όμως, στριμωγμένοι κοντά κοντά και τυλιγμένοι με ένα πλεχτό σάλι.

Για εμένα, η μαμά και ο μπαμπάς και το Σκαρζίσκο-Καμιέννα ήταν ο ορισμός της αγάπης, της καλοσύνης και της χαράς.

Ήμουν το χαϊδεμένο της οικογένειας. Γεννήθηκα στις 2 Φεβρουαρίου του 1931. Το σπίτι όπου μεγάλωνα ήταν μικρό, φτιαγμένο από ξύλο και με μια στέγη στρωμένη με ορθογώνιες πλάκες. Το δωμάτιό μου είχε ένα μόνο κρεβάτι, που το μοιραζόμουν με δύο από τα αδέρφια μου.

Το σιγοτραγουδισμα της μαμάς από την κουζίνα με νανούριζε τις νύχτες. Συχνά, όμως, με ξυπνούσε το ροχαλητό του μπαμπά.

Οι αδερφοί μου ήταν πολύ δυνατοί, μπορούσαν να κερδίσουν τους πάντες στο τρέξιμο και στο ποδόσφαιρο. Οι δύο μεγαλύτεροι ήταν και όμορφοι, τόσο όμορφοι, που στο πέρασμά τους τα κορίτσια έχαναν το φως τους. Αν και ήμουν μικρός, το έβλεπα και καταλάβαινα – το αναφοκοκκίνισμα στα μάγουλά τους, το πώς έσκυβαν ντροπαλά, γέρονοντας όλο χάρη το κεφάλι στο πλάι. Ήμουν τόσο περήφανος για την οικογένειά μου. Ήξερα πως όταν θα μεγάλωνα, θα έμοιαζα στα αδέρφια μου, ειδικά στον Μοΐσε, που είχε κάνει αίτηση στο πανεπιστήμιο για να σπουδάσει μηχανικός. Του άρεσε να μαστορεύει με διάφορα καλώδια, και πάλευε να φτιάξει ένα ραδιόφωνο που θα έπιανε μέχρι και Αμερική. Ήθελα κι εγώ να γίνω μηχανικός.

Η μαμά έβαζε την κατσαρόλα με την κοτόσουπα στον ξυλόφουρνο για να τη φάω ζεστή όταν θα γύριζα από τα θελή-

ματα που έκανα για εκείνη. Βοηθούσα και τον μπαμπά στο μαγαζί. Σκούπιζα τα κουρελάκια από το πάτωμα και κρατούσα τις μεζούρες και τα άλλα ραφτικά όταν οι πελάτες δοκίμαζαν τα ρούχα. Είχα αναλάβει να κουβαλάω τα ξύλα στην αποθήκη για να τα τεμαχίσουν τα αδέρφια μου. Έφερνα και ξερόκλαδα από το δάσος για προσάναμμα και σκούπιζα όλο το δρομάκι μας μέχρι τον μεγάλο δρόμο που οδηγούσε στο κέντρο του Σκαρζίσκο-Καμιέννα. Εκεί, στο κέντρο, βρισκόταν το σινεμά, το πιο αγαπημένο μου μέρος στην πόλη.

Κάναμε σπουδαία φαγοπότια στο σπίτι μας. Όλη η οικογένεια και οι καλεσμένοι μας καθόμασταν στο μακρύ τραπέζι από ξύλο βελανιδιάς που είχε φτιάξει μόνος του ο μπαμπάς. Οι μεγάλοι έπιναν κρασί στα καλά ποτήρια, που η μαμά τα έβγαζε μόνο σε τέτοιες περιστάσεις. Όταν η κουβέντα σοβάρευε και πήγαινε στις πολιτικές εξελίξεις της Πολωνίας, οι γυναίκες σηκώνονταν από το τραπέζι για να αφήσουν τους άντρες και τα μεγαλύτερα αδέρφια μου να μιλήσουν με την ησυχία τους. Η κοινότητά μας ήταν πολύ συντηρητική. Ακόμα και στη συναγωγή, μόνο οι άντρες κάθονταν στον βασικό χώρο του ναού. Οι γυναίκες πήγαιναν πάνω, στον γυναικωνίτη.

Μία από τις πιο τρυφερές αναμνήσεις μου είναι ο γάμος του αδερφού μου Χάιμ με την Γκόλντα, την ομορφότερη γυναίκα που είχα αντικρίσει ποτέ. Είχε κατάμαυρες μπούκλες και μία από αυτές έπεφτε στο μέτωπό της, σαν ένα ανάποδο ερωτηματικό. Τα χέρια της ήταν λεπτά και ντελικάτα, και όταν τραγουδούσε παραδοσιακά γίντις* τραγούδια ή έλεγε ιστορίες, λικνιζόταν σαν οπτασία μέσα στο δωμάτιο. Μου θύμιζε κύκνο, τόση χάρη είχε. Την είχα ερωτευτεί. Ναι, την

* Γίντις λέγεται η γλώσσα που μιλούσαν οι Εβραίοι της Κεντρικής, της Βόρειας και της Ανατολικής Ευρώπης. Αποτελεί ένα μείγμα διαφόρων διαλέκτων της γερμανικής γλώσσας με την εβραϊκή, την αραμαϊκή και διάφορες σλαβικές διαλέκτους. Γραφόταν με το εβραϊκό αλφάβητο. Τα γίντις έπαψαν να μιλιούνται στην Ευρώπη έπειτα από το Ολοκαύτωμα. (Σ.τ.Μ.)

ήθελα για την αφεντιά μου, και μάλιστα μια μέρα ρώτησα τον μπαμπά αν μπορώ, όταν έρθει η ώρα να παντρευτώ και μας επισκεφτεί ο σάντχεν, ο προξενητής, δηλαδή, να ζητήσω την Γκόλντα. Όμως, δεν ήμουν παρά ένα παιδί, ενώ ο Χάιμ ήταν άντρας. Είχε κάνει τη βασιική του θητεία στον πολωνικό στρατό και παρέμεινε ως αξιωματικός, ενώ παράλληλα έκανε διάφορες δουλειές του ποδαριού, όπως το να φτιάχνει φράχτες και να επισκευάζει σπίτια. Ο μπαμπάς μου εξήγησε ότι ο Χάιμ μπορούσε να προσφέρει στην Γκόλντα πολύ περισσότερα από ό,τι εγώ. Αναστέναξα και κατάπια τα δάκρυά μου, όμως τελικά παρηγορήθηκα στη σκέψη ότι η Γκόλντα θα έμενε για πάντα στη ζωή μου σαν σύζυγος του Χάιμ.

Στον γάμο τους έτρωγα δίχως σταματημό –χαλά,* γκεφίλτε,** λαχανοντολμάδες, κοτόπουλο στιφάδο... Μετά χόρεψα, έκανα τη χορά*** στριφογυρνώντας σαν τρελός, πριν το σκάσω για να πάω να φάω κι άλλο, και τελικά έπεσα ξερός από την κούραση στο τραπέζι με τη μούρη μέσα σε μια γαβάθα με γλυκά φρούτα και σμετάνα.**** Όταν συνήλθα, τα μαλλιά μου κολλούσαν από το μέλι. Το σπίτι ήταν άδειο. Όλοι είχαν βγει και χόρευαν στην πίσω αυλή. Πετάχτηκα πάνω και έτρεξα να χορέψω κι εγώ.

Όταν έστρεψα το βλέμμα στον ουρανό, ήταν λες και τα αστέρια χόρευαν μαζί μας.

Από το φθινόπωρο του 1939 μέχρι την άνοιξη του 1945 όλα αυτά είχαν σβηστεί από τη μνήμη μου. Και όταν οι αναμνήσεις άρχισαν να έρχονται ξανά, εμφανίζονταν αποσπασματι-

* Το χαλά είναι ένα γιορτινό ψωμί της εβραϊκής κουζίνας που θυμίζει τσουρέκι. (Σ.τ.Μ.)

** Πιάτο της εβραϊκής κουζίνας της Ανατολικής Ευρώπης. Στην ουσία είναι κεφτέδες από κιμά αλεσμένων ψαριών. (Σ.τ.Μ.)

*** Κυκλικός παραδοσιακός χορός που θυμίζει τους αντίστοιχους ελληνικούς. (Σ.τ.Μ.)

**** Γαλακτοκομικό προϊόν που θυμίζει κρέμα γάλακτος. (Σ.τ.Μ.)

κά, σκόρπιες ψηφίδες εδώ και εκεί. Σαν τα κουρελάκια που μάζευε η μαμά για να ράψει τα πολύχρωμα κουβερτάκια της.

Την 1η Σεπτεμβρίου του 1939, με εντολή του φύρερ Αδόλφου Χίτλερ και του ναζιστικού κόμματός του, ο γερμανικός στρατός εισέβαλε στην Πολωνία. Η Βέρμαχτ χρειάστηκε λίγο περισσότερο από έναν μήνα για να κατακτήσει τη χώρα.

Οι ναζί αφαίρεσαν από τους Εβραίους όλα τους τα δικαιώματα.

Το 1941 υποχρεωθήκαμε να αφήσουμε το σπίτι μας και να μετακομίσουμε σε μία γειτονιά αποκλειστικά για Εβραίους, στο λεγόμενο γκέτο. Το Σκαρζίσκο-Καμιέννα άλλαξε. Έγινε το ακριβώς αντίθετο της αγάπης, και μέσα στον ζόφο που μας τύλιξε, λησμόνησα εντελώς το παρελθόν μου.

Κράτησα τόσο πολλά μέσα μου. Τα κλείδωσα σε μια μυστική κρύπτη και τα ξέχασα. Φαίνεται πως δε γινόταν αλλιώς.

Ο καλός μου φίλος δρ Ρόμπερτ Κρελ, ένας συνταξιούχος ψυχίατρος ο οποίος στο Ολοκαύτωμα ήταν ένα από τα εβραϊόπουλα που επέζησαν κρυμμένα, μου είπε κάποτε: «Νομίζεις πως όταν παλεύεις να επιζήσεις, έχεις την πολυτέλεια των αναμνήσεων;»

Για χρόνια, ενώ ήμουν ακόμα μικρό παιδί, ζούσα την κάθε στιγμή μέσα σε μια τρομερή αβεβαιότητα. Δεν ήξερα αν εκείνος ο φρουρός που στεκόταν εκεί πέρα ήταν έτοιμος να με σκοτώσει. Δεν ήξερα πού θα βρω την επόμενη μπουκιά φαγητού, ούτε καν αν αυτή η μπουκιά θα υπάρξει. Δεν ήξερα ποιον μπορούσα να εμπιστευτώ και ποιος από τους άντρες και τα παιδιά γύρω μου θα με πρόδιδε. Ούτε που ξέρω πόσες φορές με είχαν ξεδιαλέξει για θάνατο και γλίτωνα την τελευταία στιγμή την τραγική μοίρα τόσων και τόσων άλλων.

Την ιστορία μου αποφάσισα να την πω δημόσια το 1984, όταν έμαθα πως ένας άντρας ονόματι Τζέιμς Κίγκστρα, δάσκαλος στην Αλμπέρτα του Καναδά, είπε στους μαθητές του ότι όσα έζησα δεν έγιναν ποτέ. Πως η φρικιαστική εκείνη πε-

ρίοδος της ανθρώπινης ιστορίας, το Ολοκαύτωμα, η Σοά, όπως τη λένε στα εβραϊκά, είναι ένα ψέμα.

Στα χρόνια από το 1939 ως το 1945, από τα εννέα εκατομμύρια των Εβραίων που ζούσαν στην Ευρώπη, περίπου τα έξι, ανάμεσά τους και ενάμισι εκατομμύριο παιδιά, δολοφονήθηκαν από τους Γερμανούς, συχνά με μεθόδους απάνθρωπες και βάρβαρες, όπως ήταν οι θάλαμοι αερίων και τα φριχτά ιατρικά πειράματα. Οι ναζί μάς υπέβαλαν σε βασανιστήρια και διέπραξαν εν ψυχρώ μαζικές δολοφονίες σε βάρος μας. Το ενενήντα τοις εκατό των Εβραίων της Πολωνίας ήταν νεκροί το 1945 – ένα ποσοστό θηριώδες και μόνο να το σκεφτείς. Κάποιοι από αυτούς αυτοκτόνησαν πέφτοντας μονάχοι τους πάνω στα ηλεκτροφόρα συρματοπλέγματα που περιέβαλλαν τα στρατόπεδα στα οποία μας είχαν φυλακίσει. Δεν άντεχαν άλλο.

Ήμουν κι εγώ εκεί. Είμαι ένα από τα παιδιά που επέζησαν από το Ολοκαύτωμα.

Μεγάλο μέρος του το έζησα ως εργάτης-σκλάβος σε εργοστάσια που προμήθευαν με πολεμικό υλικό τον γερμανικό στρατό. Και μετά, όταν οι Γερμανοί άρχισαν να χάνουν τον πόλεμο, με μετέφεραν στοιβαγμένο μέσα σε βαγόνια φτιαγμένα για ζώα από την Πολωνία στη Γερμανία, ώσπου κατέληξα στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Μπούχενβαλντ, λίγο έξω από τη Βαϊμάρη. Στις 11 Απριλίου του 1945 ο αμερικανικός στρατός ήρθε και με ελευθέρωσε. Όχι μόνο εμένα. Στο στρατόπεδο αυτό, ανάμεσα σε είκοσι μία χιλιάδες επιζώντες, οι χίλιοι ήμασταν παιδιά, αγόρια.

Άρχισα να λέω την ιστορία μου χαμηλόφωνα, διστακτικά. Έπειτα απέκτησα αυτοπεποίθηση και μίλησα σε μέσα μαζικής ενημέρωσης στη Βόρεια Αμερική και την Ευρώπη, και τελικά έφτασα μέχρι την Αυστραλία. Μίλησα ακόμη και στη Γερμανία.

Στην πορεία συνέβη κάτι παράξενο. Άρχισα να συνειδη-

τοποιώ ότι το Ολοκαύτωμα δεν ήταν το μοναδικό πράγμα για το οποίο ένιωθα την ανάγκη να μιλήσω.

Σιγά σιγά, σαν τη μαμά όταν διακοσμούσε με κεντητές κλωστούλες τα λινά της υφάσματα, ανακάλυψα ότι υπήρχε και άλλη μία ιστορία μέσα μου. Τώρα που τα αφηγούμαι όλα αυτά στη συν-συγγραφέα μου τη Σούζαν ΜακΚλίλλαντ, είμαι ογδόντα εννέα χρόνων. Ζητώ, λοιπόν, συγγνώμη αν μπερδέψω τις χρονολογίες ή, σε κάποιες περιπτώσεις, ενώσω δύο πρόσωπα και τα κάνω ένα. Όμως, τα βασικά ζητήματα –η διαδρομή μας, το πώς όλα εμείς τα παιδιά που είχαμε χάσει τα πάντα βρήκαμε ξανά το νόημα της ζωής– είναι απόλυτα αληθινά. Πώς καταφέραμε άραγε να προχωρήσουμε και κάποιοι από εμάς να φτάσουν, πέρα από κάθε ελπίδα, να γίνουν γιατροί, δικηγόροι, πνευματικοί ηγέτες, καθηγητές, δάσκαλοι, γονείς, καλοί σύζυγοι και δοτικοί παππούδες; Δεν τα καταφέραμε όλοι, βέβαια. Κάποιοι πέθαναν νέοι και άλλοι βασανίστηκαν σκληρά από προβλήματα ψυχολογικά και σωματικά. Όμως, η πλειονότητα των Αγοριών του Μπούχενβαλντ, όπως μας έλεγαν οι δημοσιογράφοι, καταφέραμε να αγγίξουμε τα όνειρά μας. Τρανό παράδειγμα ο Έλι Βιζέλ, ο οποίος χάρη στη δύναμη της πέννας του και στο ακτιβιστικό του πάθος τιμήθηκε το 1986 με το Νόμπελ Ειρήνης. Ήταν και αυτός ένα από τα Αγόρια του Μπούχενβαλντ.

Στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, στα «στρατόπεδα θανάτου», όπως τα λέγαμε, οι κρατούμενοι ψιθύριζαν μέσα στη νύχτα: «Όποιος από εσάς βγει ζωντανός από εδώ μέσα πρέπει να αφηγηθεί όσα έγιναν. Ο κόσμος πρέπει να θυμάται. Για να μην τα ξαναζήσει».

Και κάτι άλλο που πρέπει να θυμόμαστε είναι πως η αγάπη είναι πιο δυνατή από το μίσος.

Είμαι πια σε θέση να το γνωρίζω. Εκείνη είναι που μας δείχνει τον δρόμο για το αληθινό μας σπίτι.

«Εκεί θα συναντιούνται οι λύκοι με τις ύαινες και θα φωνάζουν οι τραγόμορφοι δαίμονες ο ένας τον άλλον. Εκεί θα φωλιάζει το νυχτοπούλι και θα βρίσκει τόπο ανάπαυσης».

– Ησαΐας 34:14

Φορούσε ένα πεντακάθαρο, καλοσιδερωμένο μακρύ μπλε παλτό με μεταλλικά κουμπιά. Πάνω του είχε καρφιτσωμένη μία κόκκινη σβάστικα και διακριτικά που έδειχναν τον βαθμό του στη *Schutzstaffel*,* μία παραστρατιωτική μονάδα του γερμανικού ναζιστικού κόμματος, πιο γνωστή με τα αρχικά SS (Ες Ες). Το μέτωπό του όλο αυλακιές, τα καταγάλανα μάτια του με κοιτούσαν άγρια. Με έδειχνε με το δάχτυλό του.

Ήμουν ανάμεσα στους υπόλοιπους εργάτες και κατευθυνόμασταν με συγχρονισμένο βηματισμό προς το εργοστάσιο πολεμικού υλικού του Σκαρζίσκο-Καμιέννα. Το εργοστάσιο επισήμως ονομαζόταν *Hugo Schneider Aktiengesellschaft Metallwarenfabrik*, όμως όλοι το έλεγαν HASAG.

Χιλιάδες Εβραίοι δουλεύαμε εκεί. Κανείς μας δεν πληρώνόταν. Ήμασταν εργάτες-σκλάβοι. Η δική μου δουλειά ήταν να σφραγίζω με τα αρχικά FES τις οβίδες για το πυροβολικό της Βέρμαχτ. Σφραγίζα κάπου τρεις χιλιάδες διακόσιες οβί-

* Μοίρα Ασφαλείας (γερμανικά στο πρωτότυπο). Είναι τα γνωστά Ες Ες. (Σ.τ.Μ.)

δες σε καθεμιά από τις δωδεκάωρες βάρδιες που έκανα έξι μέρες την εβδομάδα. Ήμουν έντεκα χρόνων όταν πρωτοπήγα στο HASAG. Ήταν το 1942. Δούλευα τόσο σκληρά, που τους πρώτους μήνες το δέρμα στα χέρια μου είχε γδαρθεί και μάτωνα συνεχώς. Αν όμως σταματούσα –το ήξερα, είχα δει τι έκαναν οι Γερμανοί, και οι στρατιώτες από άλλες χώρες που τους βοηθούσαν, σε όποιον δεν μπορούσε να δουλέψει άλλο–, την επόμενη στιγμή θα ήμουν νεκρός. Δούλευα, λοιπόν, μέχρι οι πληγές να κλείσουν και να γίνουν σκληρές σαν πετσί.

Συνήθως εργαζόμουν στην πρωινή βάρδια, η οποία άρχιζε στις επτά το πρωί. Κάθε λίγες εβδομάδες, όμως, με έβαζαν και στη νυχτερινή, που ξεκινούσε στις επτά το βράδυ.

Καθώς παρήλαυνα μαζί με τους άντρες της βάρδιάς μου, σήκωνα τα γόνατά μου ψηλά, προσπαθώντας να δείξω στον άντρα των Ες Ες πως έσφυζα από υγεία. Όμως, εκείνος μου έκανε νόημα με το χέρι να βγω από τη γραμμή φωνάζοντας «Ράους!», που στα γερμανικά σήμαινε «Έξω». Τα γερμανικά δε διέφεραν και πολύ από τα γίντις, που μιλούσαμε στο σπίτι. Ήξερα, λοιπόν, αρκετές γερμανικές λέξεις όταν πρωτοπήγα στο HASAG. Και στο τέλος του πολέμου μπορούσα πια να τα μιλάω άπταιστα.

Κατάπια τον κόμπο που είχε σχηματιστεί στο λαρύγγι μου και έκανα ό,τι μου είπε. Ο άντρας των Ες Ες πλησίασε. Στάθηκε τόσο κοντά μου, που ένιωθα στο πρόσωπό μου τη ζεστή, γλιτσερή ανάσα του. Μύριζα το πρωινό του γεύμα – αυγά και κρεμμύδια. Έγειρε από πάνω μου, ουρλιάζοντας ξανά: «Ράους!» Μετά με άρπαξε, με γύρισε από την άλλη και με έσπρωξε στην πλάτη με το κοντάκι του όπλου του.

«Μαρς!» πρόσταξε.

Έκλεισα σφιχτά τα μάτια. Ήξερα πού με πήγαινε: στο φορτηγό που ήταν παρκαρισμένο έξω από την κεντρική πύλη. Εκεί έβαζαν τους εργάτες-σκλάβους που δεν μπορούσαν να δουλέψουν.

Ήξερα και τον λόγο για τον οποίο με είχε ξεχωρίσει. Για δύο ολόκληρες εβδομάδες ψηνόμουν και έτρεμα από τον τυφοειδή πυρετό. Όταν ο πυρετός έπεσε και κατάλαβα πως ήμουν ακόμη ζωντανός, σκέφτηκα ότι λογικά κάποιος από τους άντρες του κοιτώνα μας, ίσως εκείνος ο χασάπης, ο φίλος του μπαμπά που κάποτε μας έφερνε το κρέας κοσέρ,* με έκρυβε κάτω από τα άχυρα και με φρόντιζε δίνοντάς μου νερό. Οι Λιθουανοί φρουροί που δούλευαν για τους ναζί έρχονταν δύο φορές την ημέρα στους κοιτώνες για να σιγουρευτούν ότι δεν κρυβόταν εκεί κάποιος λουφαδόρος ή κάποιος άρρωστος – στις επτά το πρωί και στις επτά το βράδυ, τις ώρες δηλαδή που οι άντρες της πρωινής και της νυχτερινής βάρδιας άλλαζαν θέσεις. Κι όμως, δε με είχαν ανακαλύψει.

Όταν άνοιξα τα μάτια, είχαμε πια φτάσει στο φορτηγό. «Άλλος ένας», γάβγισε ο άντρας των Ες Ες στον φρουρό.

Έπειτα, με διέταξε να ανέβω στην καρότσα. Ήταν καμιά εικοσαριά άντρες εκεί πάνω, σκελετωμένοι και με το δέρμα μπλαβιασμένο από τον υποσιτισμό. Τα πρόσωπά τους ήταν γεμάτα πληγές από τις διάφορες αρρώστιες. Οι επιδημίες σέρνονταν στους κοιτώνες σαν τα νερά του Καμιέννα όταν πλημμύριζαν την πόλη. Υπήρχαν και κάποιοι με κίτρινο δέρμα. Ήταν οι εργάτες-σκλάβοι που δούλευαν στην πτέρυγα με το πικρικό οξύ, μια εκρηκτική ύλη σαν το TNT. Το πικρικό οξύ κιτρινίζει το δέρμα και τα μάτια των εργατών, και τελικά αχρήστευε ολοκληρωτικά τα νεφρά τους.

Ήξερα ότι θα μας πήγαιναν στο δάσος για να μας εκτελέσουν. Πρώτα, όμως, θα μας έβαζαν να σκάψουμε τους ίδιους μας τους τάφους.

* Κοσέρ ονομάζεται το σύνολο των εβραϊκών θρησκευτικών κανόνων σχετικά με τη διατροφή. Μεταξύ άλλων επιβάλλουν ειδική τεχνική στη θανάτωση των ζώων που θα φαγωθούν, ώστε το ζώο να πεθαίνει ακαριαία και να μη βασανίζεται. (Σ.τ.Μ.)

«Ένας ακόμη αρουραίος», άκουσα να λέει ένας από τους φρουρούς.

«Λίγη ακόμη σκουληκοτροφή».

Έτρεμα σύγκορμος από τον φόβο. Ένιωσα τα κάτουρά μου να κυλούν ζεστά στο πόδι μου.

Το γνώριζα, ήταν ρίσκο να πάω για δουλειά όσο ήμουν ακόμη χλωμός και αδύναμος. Δεν είχα άλλη επιλογή, όμως. Κάποια στιγμή θα καταλάβαιναν ότι έλειπα.

Όσο ο αδερφός μου ο Αμπράμ ήταν μαζί μου στο HASAG, μου τσιμπούσε κάθε πρωί τα μάγουλα για να δείχνουν πιο ροδαλά. Έβαζε και χαρτόνια στα παπούτσια μου για να δείχνω πιο ψηλός, πιο μεγάλος. Οι ναζί δε συμπαθούσαν τα παιδιά, δεν έμεναν ικανοποιημένοι από τη δουλειά τους, κι έτσι ξαπόστελναν πολλά από αυτά. Λογικά τα σκότωναν.

Καθόμουν άκρη άκρη στην καρότσα και κοιτούσα έξω προς το μακρύ, γκριζό και σκοτεινό κτίριο των κοιτώνων και μετά προς τα σύννεφα που ταξίδευαν σαν να ήταν από καπνό, ψηλά πάνω από τη στέγη του. Η ματιά μου έπεσε σε ένα μικρό σύννεφο που έτρεχε πιο γρήγορα από τα άλλα. Έμοιαζε με νησί μέσα σε μια φουρτουνιασμένη θάλασσα. Ξαφνικά, το τρέμουλο που συντάραζε τα σωθικά μου έπαψε.

Έβλεπα φως στον ουρανό. Ήταν άραγε οι ακτίνες του ήλιου; Αν το καλοσκεφτείς, ήταν αδύνατον να συμβαίνει σε μια τόσο μουντή μέρα.

Ένιωσα κάτι σαν απαλή κουβέρτα να τυλίγεται γύρω μου, φέρνοντας μαζί του μια γαλήνη, μια ανεμελιά, συναισθήματα που είχα να νιώσω τρία ολόκληρα χρόνια, από την ημέρα που οι Γερμανοί χίμηξαν στην Πολωνία και την έκαναν δική τους.

Σε λίγο θα ήμουν νεκρός, μα ξαφνικά δε με ένοιαζε.

Θυμήθηκα πράγματα που είχα ξεχάσει από τότε που άρχισα να δουλεύω στο HASAG. Τη μαμά να μου τραγουδάει

το «Μπελζ, μικρό μου στετλ». Τον μπαμπά να με τυλίγει με το ταλέθ* του στη συναγωγή. Θυμήθηκα το ποδόσφαιρο που έπαιζα με τα μεγαλύτερα αδέρφια μου. Μέχρι και τη φωνή της Λέα άκουσα, να μου λέει πως θα συναντιόμασταν ξανά.

Το σκοτεινό σύννεφο άλλαξε μορφή, θύμιζε πια φτερά αγγέλου. Ο Αζραήλ, φιθύρισα. Τον ένιωθα. Ο Αζραήλ, ο άγγελος που μεταφέρει τις ψυχές στον Παράδεισο, με έκλεινε τρυφερά στην αγκαλιά του. Με πλημμύρισε η θύμηση της αγάπης που, το ΄ξερα, θα με ακολουθούσε όπου και αν πήγαινα.

Είχα πια απαγκιστρωθεί από τη ζωή.

Άκουγα ήχους απόκοσμους, μελωδίες αέρινες και κουδουνάκια, ακόμη και μια ολόκληρη χορωδία.

Άδειασα τα πνευμόνια μου, ξέροντας ότι η ανάσα μου έσβηνε.

Ένιωθα τόση γαλήνη, τόσο δέος, ώστε στην αρχή δεν κατάλαβα καν το στιβαρό χέρι που με είχε γραπώσει από τον γιακά.

Τα πόδια μου δεν πατούσαν πια στην καρότσα του φορτηγού.

Ένας Γερμανός, εκείνος που ερχόταν πότε πότε στο HASAG να επιβλέπει τους εργάτες-σκλάβους, εκείνος που ήμουν σύγυρος πως κατείχε υψηλή θέση ανάμεσα στους ναζί, καθώς οι άλλοι Γερμανοί μόλις τον έβλεπαν να περνά στέκονταν ευθυτενείς και χτυπούσαν τα τακούνια τους φωνάζοντας «Χάιλ Χίτλερ»... Εκείνος ήταν που με έβγαζε σηκωτό από την καρότσα του φορτηγού. Τον γνώριζα καλά. Όταν οι αξιωματούχοι από τη Γερμανία επισκέπτονταν το εργοστάσιο, με επιδείκνυε με καμάρι, λέγοντάς τους πόσο γρήγορος και αποτελεσματικός ήμουν στη δουλειά. Τώρα κατσαδίαζε τον άντρα των Ες Ες, του φώναζε πως ήμουν πολύτιμος εργάτης και πως έβγαζα τη δουλειά πιο γρήγορα από δύο ενήλικους μα-

* Το ταλέθ είναι ένα λευκό σάλι με χρόσσια το οποίο φορούν οι Εβραίοι όταν προσεύχονται. (Σ.τ.Μ.)

ζι. Χρειαζόμουν απλά λίγο χρόνο για να αναρρώσω. Όχι, δεν έπρεπε να με σκοτώσουν.

Η ουράνια μουσική έπαψε να ακούγεται και η μαμά με τον μπαμπά εξαφανίστηκαν.

Ο Αζραήλ είχε και αυτός φύγει, και ο μολυβένιος ουρανός έφτυνε μία μία χοντρές σταγόνες βροχής.

Ο Τζόι Ντζούιμπεκ, από το Λοτζ της Πολωνίας, γράφει στην εξωτερική πλευρά του τρένου: «Πού βρίσκονται οι γονείς μας; Είμαστε ορφανά από το Μπούχενβαλντ».